

Bogomil Ferfila

**POPOTNIŠKE STOPINJE
VZHODNE, OSREDNJE,
SEVEROVZHODNE
IN JUGOVZHODNE
EVROPE**

Zbirka Svet na dlani
20. knjiga

Ljubljana, 2014

VSEBINA

ŠTIRI NAJVEČJE DRŽAVE	1
MOSKVA - PEKING - WASHINGTON - OTTAWA.....	1
PEKING	4
MOSKVA	6
RUSIJA IN »SEVERNE BENETKE« – SANKT PETERSBURG	9
RUSKI SPOMINI IN MODROVANJE KAR TAKO.....	9
ZGODOVINSKI POGLED.....	12
KANALI, MOSTOVI IN AURORA.....	16
ČASTNI SLOVENSKI KONZUL	18
EVROPSKA UNIVERZA V SANKT PETERSBURGU, PA ŠE AGENCIJA ZA POROKE.....	21
SLOVAŠKA, POLJSKA IN RUSKI KALININGRAD	27
IZ LJUBLJANE DO VARŠAVE V ENEM POPOLDNEVU	27
POLJSKA IN VARŠAVA.....	29
HITLERJEV VOLČJI BRLOG.....	39
PRUSKI KONIGSBERG IN RUSKI KALININGRAD	45
VZHODNOEVROPSKI DEL RUSIJE – OD SMOLENSKA IN VORONEZA DO NOVGORODA IN MOSKVE.....	58
KRIŽARSKO MESTO MARIENBURG.....	76
OSUPLJIVE ZGODOVINSKE LEPOTE GDANSKA	80
KONCENTRACIJSKI TABORIŠČI AUSCHWITZ IN BIRKENAU	84
MOGOČNO KRALJEVSKO MESTO KRAKOV	95
ČUDEŽNA CERKEV STO METROV POD ZEMLJO.....	101
KULINARIČNI RAJ V ZIMSKOŠPORTNEM SREDIŠČU ZAKOPANI	105

PRIVLAČNE IN MANJ PRIVLAČNE PLATI BRATISLAVE IN SLOVAŠKE	106
BOLGARIJA – SONČNA OBALA	121
O SANJAH.....	122
ČUDOVITO VREME KONEC AVGUSTA	124
SLADKE PLATI POČITNIKOVANJA V BOLGARIJI	126
MONDENI NESSEBAR	128
ZEMLJEPISNA IN ZGODOVINSKA PREDSTAVITEV	130
MAKEDONIJA IN ALBANIJA	133
V SONCU SE KOPAJOČI OHRID IN SVETI NAUM.....	135
DO DRAČA, KRUJE IN TIRANE	140
ALBANSKO KRVNO MAŠČEVANJE IN ZANIMIVA TIRANA.....	144
OSUPLJIVE ZGODOVINSKE LEPOTE ČEŠKE	147
ČEŠKA IN SLOVENIJA	147
GRADOVI JUŽNE ČEŠKE	151
MESTECE IN GRAD ROŽMBERK.....	151
GRAD HLUBOKA IN SREDNJEVEŠKI LOV.....	153
SREDNJEVEŠKO MESTO ČEŠKI KRUMLOV – SPOMENIK SVETOVNE KULTURNE DEDIŠČINE	157
SVETOVNO ZNANA PIVOVARNA BUDWEISER V ČEŠKIH BUDEJOVICAH.....	162
NAJVEČJE JASLICE NA SVETU V MESTECU JINDRICHUV GRADEC.....	164
ŠE EN SPOMENIK SVETOVNE KULTURNE DEDIŠČINE – MESTECE TELČ.....	166
BELORUSIJA	169
V ZRAKU DO MINSKA	169
ZNAMENITOSTI MINSKA	173
SLAVNA STALINOVA OBRAMBNA LINIJA.....	178
SREČANJA S ŠTUDENTI IN PROFESORJI.....	182
ZA KONEC ŠE MALO TURIZMA.....	185
ZEMLJEPISNA, DEMOGRAFSKA IN ZGODOVINSKA PODOBA.....	193
ZAGATE DANAŠNJE BELORUSKE POLITIKE.....	198
GOSPODARSTVO IN EKONOMSKA STRATIFIKACIJA V BELORUSIJI IN RUSIJI.....	205

MADŽARSKA, ROMUNIJA, MOLDAVIJA, PRIDNJESTERSKA REPUBLIKA, UKRAJINA: POTOVALNI DROBCI IN IZKUŠNJE	216
MOGOČNA, STARODAVNA IN SLIKOVITA BUDIMPEŠTA	216
EVROPSKO ROMUNIJO SREČATE V MESTU SIBIU	219
SLOVITI GRAD GROFA DRAKULE SREDI KARPATOV	223
BRASOV – ŠE ENO NEMŠKO SREDNJEVEŠKO MESTO V TRANSILVANIJU.....	226
GLAVNO IN NAJVEČJE MESTO MOLDAVIJE	228
PREKO NAPORNIH ŠTIRIH MEJ DO UKRAJINE	230
PRIJETNA IN NEPRIJETNA PRESENEČENJA VELIKEGA ČRNOMORSKEGA PRISTANIŠČA.....	232
VINSKA KLET DOLGA 200 KM.....	236
SAMOSTAN S PRSATO NEVESTO IN PUTINOM	237
KAKO MOLDAVCI GLEDAJO NA RUSKO ENKLAVO V NJIHOVI DRŽAVI?.....	238
KAJ V CHISINAJU POČNE NAJBOGATEJŠI SLOVENEK?..	240
SAMOSTAN VKLESAN V SKALNATO PEČINO NAD DNJESTROM	241
ZADNJI SPREHOD PO PRIDNJESTRSKI REPUBLIKI	242
S TAKŠNO IN DRUGAČNO ZGODOVINO BOGATA BUKAREŠTA	246
LEPA BRENA »ZAŽIGA« TUDI V TEMIŠVARJU	253
»SANJSKI NAKUPI« V MADŽARSKEM SUPERMARKETU ..	255
BALTSKE DRŽAVE.....	256
PROTI PRVI BALTSKI PRESTOLNICI VILNIUS IN LITVI	256
ZGODOVINSKI SPOMENIKI STAREGA MESTA VILNIUS	260
NAJLEPŠI GRAD NA OTOKU – TRAKAJ.....	270
KAUNAS IN NESMRTNI KOŠARKARSKI PILOT	272
AUKŠTAITIJA IN ČEBELARSKI BOGOVI	275
JUG LITVE IN SOVJETSKI VODITELJI V GOZDU	277
ZEMAITIJA IN LITOVSKA OBALA – LOČENE PLAŽE IN »BEŽEČE« VASI.....	278
LATVIJSKA OBZORJA IN SIJOČA SREDNJEVEŠKA RIGA	282
»NA SONČNI MIVKASTI PLAŽI BALTIKA NI BILO ŽIVE DUŠE«.....	293
KULDIGA – ZGODOVINSKO MESTECE Z NAVDIHOM	296

LATVIJSKE POKRAJINE – KURZEME, ZEMGALE, VIDZEME IN LATGALE	301
ESTONIJA SE PRIBLIŽUJE FINSKI – DIH JEMAJOČI TALIN	306
SKOK V NEZNANO.....	317
LAGODNO UNIVERZITETNO MESTO TARTU IN LOV ZA IZGUBLJENIM PRISTANIŠČEM.....	320
SLOVO.....	343
LITERATURA IN VIRI	345
BIOGRAFIJA AVTORJA	356

ŠTIRI NAJVEČJE DRŽAVE

MOSKVA - PEKING - WASHINGTON - OTTAWA

Verjetno je res, da »majhno je lepo«, vendar mene vseeno privlači veliko. Vsaj kar se potovanj in študija tiče. Tako mi je v letih 1988-89 uspelo prepotovati lep del največjih dežel sveta: Združenih držav Amerike, Kanade, tedanje Sovjetske zveze in Kitajske.

Seveda je bilo vedno zraven tudi nekaj dela in študija: svetovni in ameriški politološki kongres v Washingtonu, serija predavanj po največjih kanadskih in nekaterih ameriških univerzah, vrsta pogovorov z diplomati, poslovneži, novinarji v Pekingu, mednarodna sociološka konferenca, predavanja in razgovori v Moskvi.

Prav delo je tisto, ki te pribije v mesto, čeprav me privlačijo predvsem pokrajina, neskončne železne, asfaltne in zračne poti, ki so stkane na površju teh štirih ozemeljskih kolosov. Kljub 10 tisočim kilometrom na kolesih avtobusnega mogočca Greeyhounda, ki pokriva ameriško in kanadsko cestno omrežje (devet dni in noči nepretrgane vožnje, v katerih sem septembra 1988 trikrat prekoračil ZDA od vzhoda do zahoda, je osebni rekord avtobusnega križarjenja po Severni Ameriki), pa 12 dnevom transibirske »železne uspavanke« po Sovjetski zvezi in Kitajski, spoznaš le njihov neznamenit delček. Samo nekaj kratkih potez, nekaj hitro kopnečih stopinj ti uspe zapustiti v ruskih širjavah, kanadskih gozdovih, jezerih, visoko civiliziranih mestnih združbah, ameriški raznovrstnosti, kitajskem vrvežu. Morda je prav v tem privlačnost velikega - ne glede na to kolikokrat se boš vračal, ne glede na to kako podrobno boš proučeval njihove družbene, zgodovinske, kulturološke tvorbe, silnice, vedno boš nedorečen, nedokončan, vedno bo ostalo neosvojeno širno polje, ki te bo vabilo. To je cilj, motiv, ki poganja os življenja, da se vrti, da vidi smisel bivanja in dejavnosti. Ko polje prekoračiš, ne moreš več najti novega ...

Upam si reči, da prestolnice teh veledržav dobro izražajo utrip vse države in družbe; predvsem to velja za Moskvo in Peking, Ottawa in Washington sta le upravnoadministrativni središči.

Verjetno srž Amerike mnogo bolje ponazarja skoraj dvajsetmilijonski New York, podoba Kanade pa svetovni finančni center Toronto.

Zlasti za New York bi lahko rekli, da je v primerjavi z Washingtonom predvsem potencia temnih plati ameriškega vsakdana; kriminala, nasilja, rasnih nemirov, prostitucije. Res da sta oba polna pomembnih bančnih, znanstvenih, upravnih ustanov svetovnega formata, vendar ti to ob strahu in

negotovosti za lastno varnost pogosto le malo pomeni. Nekaterim New York ugaja zaradi njegovih muzejev, bogatega umetniškega utripa; zame je vedno pomenil le temno liso, na katero sem stopil ob prihodu in odhodu iz Amerike. Vedno sem jo želel čim prej zapustiti. Tudi za nekatere njegove zanimive točke (najvišja nebotičnika Trgovinskega centra, palača OZN, Empire State Building, Manhattan) se mi je zdelo, da jih je prekrila patina umazanije in nasilnega valovanja nepregledne človeške reke. Le prvič, v zgodnjih sedemdesetih letih, ko sem neke noči od daleč strmел v luči Manhattna, sem New York dojemal kot svetovno središče, kot metropolo civilizacije.

Washington pa kaže tudi številne sončne obeliske ameriške družbe: bogastvo, moč, ponos ameriške države, ki so neposredno zapisani v sodobni in klasični ameriški arhitekturi s čudovitimi spomeniki, mogočnimi zgradbami ter kongresno zgradbo ameriške federacije, širokimi avenijami, prostranimi parki, čistočo. Zanimiv utrinek z omenjenih politoloških kongresov; svetovni kongres je potekal v dvoranah hotela Sheraton, ameriški politološki kongres pa v hotelu Hillton, vendar si na mizah lahko videl le vodo v plastičnih vrčih in čašah, ki so jo raznašali ubogi črni natakariji. Za vsako skodelico kave ali čaja si moral odšteti »zelenčke« v hotelski restavraciji. Noben cent se ne potroši nenamensko. Tudi na cesti te dokaj številni prosjaki ne bodo zaprosili za dolar, vedno le za nekaj centov.

Le New York je v tem nekaj posebnega: pravijo, da se tam ne podaj na ulico, če nimaš v žepu natančno 18 dolarjev - prav toliko namreč stane »en špric«. Če narkomanu ne ustrežeš v njegovi želji, je to pogosto zadnja želja, ki si jo kdaj slišal.

New York in Washington sta tudi najdražji ameriški mesti. Medtem, ko na deželi dobiš sobico v motelu že za 10 dolarjev, se tu cena najskromnejše namestitve giblje med 60 in 80 dolarji na dan.

Drugi severnoameriški par, kanadska Ottawa in Toronto, sta mnogo bližja idealnemu urbanemu središču. Nasploh lahko to rečemo za Kanado v celoti, posebej še če jo primerjamo z ZDA. Civilizacijsko humana raven kanadskih gospodarskih, političnih, socialnokulturnih rešitev, ustanov, stila življenja in dela je neprimerno višja kot v njeni južni sosedi. Kljub temu pa ZDA povsod malikujejo kot vrhunec družbene ureditve, kot skorajda najvišjo točko človekovega in družbenega razvoja. To je seveda najbolj poudarjeno v razpadlem socialističnem kampu. V Moskvi moraš npr. čakati osem dni, da sploh prideš do telefona pred Ameriško ambasado, po katerem potem lahko vprašaš ameriškega uradnika, kdaj bi te lahko sprejel na pogovor.

Res pa je, da je Kanada ozemeljsko sicer druga največja država sveta, prebivalstva pa ima le nekaj več, kot ga je imela nekdanja Jugoslavija (le-to

je večinsko skoncentrirano v nekaj večjih mestih vzdolž ameriško-kanadske meje). Vendar je njena vloga v svetovnem obsegu mnogo bližja njeni ozemeljski kot pa prebivalstveni velikosti. To še zlasti velja za njene bančno-finančne zmogljivosti, saj je Kanada svetovna finančna velesila.

Tradicionalna je tudi njena odprtost za priseljence vseh narodnosti in ras. V Torontu je ob pristanišču nekakšna »četrt priseljencev«, kjer so se vedno ustavljali valovi priseljencev z vsega sveta. Včasih so bili to Italijani, Jugoslovani, Ukrajinci, Kitajci, danes prihajajo Vietnamci, Afganistanci, jutri bodo tam Vzhodni Nemci, Čehi, Rusi, Romuni. V tej četrti se je pričelo njihovo spopadanje z novim svetom, novim življenjem, novimi preizkušnjami. Večina jih je uspela, po nekaj letih se je prebila naprej, si kupila hiše in stanovanja v notranjosti Kanade.

Prav na področju manjšinske oziroma narodnostne politike je zanimiva in poučna primerjava ameriškega in kanadskega modela, ki lepo ponazarja duhovno-civilizacijsko podobo ZDA in Kanade in še zlasti njunih urbanih središč (na deželi, med preprostimi ljudmi pravzaprav razlik sploh ni, spojenost z naravo in med ljudmi samimi je mnogo pomembnejša kot kakršne koli umetelne politične, gospodarske ovire).

V ZDA bi narodnostno politiko lahko označili kot zasnovo »ameriškega ekonom lonca«, v katerega stlačiš vsemogoče sestavine, ven pa pride »univerzalni ameriški človeček«. Američani tako ne podpirajo narodnostne identitete priseljencev oziroma svojega celotnega prebivalstva, marveč želijo ustvariti novega človeka z ameriškimi navadami, kulturo, stilom življenja in mišljenja. Popularnost Reagana je bila morda prav v tem, da je ponazarjal takšnega tipičnega Američana.

Kanaščani pa nasprotno menijo, da je nacionalni izvor »sveta krava«, ki jo je treba skrbno ohranjati in negovati. Izrecno podpirajo narodne značilnosti vsake skupnosti v Kanadi, skušajo eksplicitno poudarjati in razvijati njene posebnosti. Zato so različni stili življenja, kulture mnogo prisotnejši in bolj poudarjeni v kanadski stvarnosti kot pa v ameriški. Res pa je, da ne enim ne drugim ni uspelo razrešiti problema indijskega avtohtonega prebivalstva (tako v ZDA kot v Kanadi živi le-to stlačeno v rezervatih in propada zaradi alkohola, droge in kriminala).

Še eno stvar je treba omeniti v zvezi s kanadskimi mesti, kar velja še zlasti za Vancouver in Toronto. To je fenomen Hongkonga. Le-ta naj bi iz statusa britanske kolonije prešel v sklop Kitajske. Kljub temu da je kitajska politika izvajala nekatere manevre prav s ciljem pokazati Hongkongu, da mu ne bo nič hudega pod kitajskim plaščem (npr. teza o soobstoju kapitalističnega in socialističnega znotraj Kitajske oz. o sožitju dveh sistemov), ji tisti, ki so si

takšno pozo lahko »privoščili«, niso kaj dosti verjeli (junijsko klanje 1989. leta na Tiananmenu je bil strahoten šok še za vse preostale prebivalce Hongkonga). Veliko njegovih premožnejših prebivalcev se je namreč odselilo na tuje (seveda obenem z bolj ali manj »težkim« kapitalom).

Prav Vancouver in Toronto sta bila cilja predvsem za najbogatejše. Gradijo se cele luksuzne četrti za priseljence iz Hongkonga, kupujejo hiše in stanovanja. Prav gotovo je bila to dobrodošla injekcija kanadskemu velikemu kapitalu, običajni ljudje pa predvsem bentijo zaradi višjih cen nepremičnin kot posledice dodatnega povpraševanja. Kot sem že omenil, so junijski dogodki na smrt preplašili še preostale prebivalce Hongkonga (ki je v svojih najboljših časih štel skoraj 6 milijonov duš).

Po drugi strani pa je pokol študentov naredil nepopravljivo škodo sami Kitajski, ki se je zavedala pomena te mestne državnice in dolga leta preudarno tkala svojo mrežo okoli nje. Spomladi 1989. leta, ko je Kitajska v hongkonško ekonomijo že vložila celih pet milijard dolarjev, so dali svoji najrazvitejši provinci (ki meji na Hongkong oz. ga v celoti obkroža, razen z morja) poseben avtonomen status prav s ciljem, da bi se lahko čim bolj elastično (v zakonodajnem, gospodarskem, političnem smislu) prilagajala Hongkongu in ga postopoma vklenila v svoje oz. v kitajske lovke. Po Tiananmenu se je govorilo tudi o ponudbi Avstralije, ki je prebivalcem Hongkonga ponudila ozemlje v velikosti dveh Zahodnih Nemčij, da si tam zgrade nov Hongkong.

S tem pasusom sem pravzaprav že presedlal s severnoameriških na kitajske horizonte.

PEKING

Kljub tedanjemu (september - oktober 1989. leta) izrednemu stanju (vojaški upravi), kljub pokolu, ki ga je v juniju izvedla podivjana soldateska, kljub panojem, ki so objavljali farse sodnih procesov proti udeležencem »kitajske pomladi« na Tiananmenu, je bil Peking še vedno zelo simpatično mesto. Skupno z Moskvo (in seveda v primerjavi s severnoameriški mesti) je to, da je avtomobilov sila malo, njegova posebnost pa so reke kolesarjev (Kitajci so v svoji gospodarski reformi, ki je obenem pomenila tudi razcvet njihovega osebne standarda, prišli do hladilnikov, pralnih strojev in barvnih televizorjev, do avtomobilov pa še ne).

Od vseh metropol je brez dvoma prav Peking živahnejši, utripajoč, neukrotljiv. Zame je mesto upanja, skokovitega razcveta, kitajske podjetnosti in prilagodljivosti. Pa vendar me obenem spreleti srh, ko pomislim na tedanje

junijske dogodke: očitvidci so mi pripovedovali, da, ko se je na Tiananmenu bil boj, ko so študentje metali molotovke na tanke in potem ko so vojaki ne samo hladnokrvno streljali v neoborožene ljudi, temveč jih celo zasledovali po ulicah, hišah in jih pobijali od zadaj (veliko vojakov je padlo ob menjavi šaržerja, ko je bil za preganjance edini izhod, da ubijejo podivjanega morilca v vojaški obleki), se je v drugih delih Pekinga življenje odvijalo kot, da se nič ne dogaja. Ljudje so kolesarili, kupovali, se sprehajali...

Ravno ta neustavljivost reke življenja, razvoja, spreminjanja pa daje tudi upanje, da je sedanje militaristično mračnjaštvo le začasna in prehodna faza, da se bodo reforme in spremembe nadaljevale.

Kitajska in Peking sta v zadnjem desetletju, desetletju reform (po Mao-vi smrti in koncu njegove utopistične kulturne revolucije) doživela nesluten razcvet. Če je kje, potem je klasična in preprosta reformska formula: zasebna lastnina in tuji kapital doživela svoj veliki uspeh prav na Kitajskem.

V nekdanj turobno in brezbarvno maoistično uniformo odet Peking se je v nekaj letih spreobrnil v raj za šoping, v metropolo, ki ponuja izjemne zgodovinske spomenike (na njenem obrobju je tudi slovit »veliki zid«, ki je s svojimi šesttisoč kilometri edina človeška tvorba, vidna z Lune), svojevrsten način življenja, dela, pa tudi najbolj luksuzne hotele. V trgovinah se praktično pri vsaki stvari kaže eksplozija kitajske ustvarjalnosti, izjemnega umetniškega in oblikovalnega smisla. Zdi se ti, da ima skoraj vsak prebivalec Pekinga nekakšen biznis - ali prodaja hrano, obleko, stare čevlje, pijačo, spominke, sadje, menja na črno itd. Tudi goljufig in kraj je veliko, pojavlja se tudi prostitucija. Mislim, da je s takšno gospodarsko reformo Kitajska našla samo sebe in da tu poti nazaj ni več.

Kljub najboljšim namenom mi v Pekingu ni uspelo navezati stikov s kitajskimi univerzitetnimi in političnimi ustanovami (to od junijskih dogodkov dalje kar nekaj mesecev ni uspelo tudi tedanji jugoslovanski ambasadi). Vsi udeleženci, posebej še aktivni člani reformskih procesov (predvsem ekonomisti, filozofi, pravniki), so bili v postopku preverjanja, spraševanja (vsi so pisali desetine strani dolga poročila, kjer so morali natančno popisovati svoje obnašanje, stike, delovanje ob kritičnih dnevih itd.).

Zanimivo je, da je policija odpovedala svojo pokorščino pri zapiranjih in spraševanju ljudi ter da je to počela predvsem vojska. Pri tem so ji bila v veliko pomoč tudi prejšnja novinarska poročila, zlasti intervjuji s študentskimi voditelji in organizatorji demonstracij. Govorilo se je tudi o številnih (vojaških) civilno oblečenih snemalcih, ki so pridno snemali vse dogajanje na Tiananmenu. Vojska je vse takšne vire skrbno shranila in na njihovi podlagi opravljala represalije. Po uradnih podatkih naj bi bilo v zaporih 4 tisoč ljudi

(obstajalo je deset kategorij obtoženih glede na »težo zločina«), po kitajski tradiciji pa je to število treba pomnožiti s štiri ali pet, da dobimo pravičen podatek.

Od nekdanje kritične predvsem družboslovne inteligence so jih veliko postavili na cesto (neki univerzitetni profesor sociologije se je potem zaposlil kot turistični vodič), še več jih je bilo na »dopustu« (kar je pomenilo neka-kšen hišni pripor in opazovanje).

Sila previdno je bilo tudi ravnanje s študenti, ki so bili poglavitni akterji junijskih dogodkov. Le nekatere, predvsem neproblematične (tehnične in naravoslovne) fakultete so pričele šolsko leto 1989/90 tako kot po navadi - 1. septembra. Vsak dan so bili njihovi študentje deležni partijsko-političnega »pranja možganov« - dekan in partijski vodja sta jim brala levite o njihovem napačnem ravnanju v junijskih demonstracijah ter jih prepričevala o popolnosti komunističnega režima. Družboslovno-humanistične fakultete so začele pouk precej pozneje, ko so se po mnenju kitajskih oblasti strasti že malce pomirile.

MOSKVA

Še z očmi običajnega popotnika si v Moskvi lahko opazil mnogo več ideološko-politične sproščenosti obenem z gospodarsko brezupnim položajem, kot pa v Pekingu. Brez dvoma je Moskva najbolj pusto, sivo, zanemarjeno mesto od obravnavanih metropol. Vendar pa ima nekaj čudovitih točk. Na prvem mestu je seveda zbir cerkev in stolpov ter palač, ki sestavljajo vladno središče Kremelj ter Rdeči trg z Leninovim mavzolejem. Za kremeljskim obzidjem se v lepem vremenu lesketa reka Moskva. Kot da se je ta podoba spustila v Moskvo iz nekega drugega sveta, iz njene davne zgodovine. Nasploh so cerkve, samostani (npr. Zagorsk, Rostov) največji kapital potencialnega sovjetskega turizma. S socialističnimi spomeniki, zgradbami, arhitekturo si pač ne bo mogla dosti pomagati (v tem prednjačijo Stalinove realsocialistične stolpnice - samo v Moskvi jih je sedem, so pa tudi v drugih nekdanjih socialističnih državah).

Čudoviti so tudi njeni ogromni parki, ki so kombinacija zelenih sprehajalskih kompleksov, igrišč in zabavišč za otroke (tudi z živalskimi vrtovi), prostorov za kulturne in zabavne prireditve. Imajo pa eno pomanjkljivost - ker v Moskvi praktično nihče nima avtomobila, tem parkom zlasti v nedeljo ne uspe sprejeti vseh obiskovalcev (prebivalstvo Moskve se z okoliškimi kraji približuje številki 10 milijonov) in je zato v njih velika gneča. Izjemen je tudi

moskovski metro (po udobnosti, varnosti, točnosti, da cene sploh ne ome- njam, gladko poseka vse svoje konkurente v obravnavanih mestih). Sovjetska ekonomija in družba sta v svojem razvoju pač skušala udejaniti preprosto real-socialistično formulo: vsakemu državljanu je treba zagotoviti službo, stanovanje, prevoz, zabavišni prostor (seveda vse s prizvokom skupnostne harmonije). Tako je tudi z vsemi izdelki osebne porabe, ki so še vedno na kolektivistični ravni 20. let (kar se kakovosti in oblike tiče) oziroma jih še večkrat sploh ni. Od živil si lahko dobil le kruh in mleko (v sorazmerno kraj- ših vrstah), vse drugo pa je bilo že vprašljivo. Prav področje življenjskega standarda, tako občutljivo in pomembno področje za vsakega posameznika, je bilo v Sovjetski zvezi popolna katastrofa. Partije niso vrgli s sedla le kri- tični duh, inteligenca, spoznavanje Stalinove strahovlade in zločinov, marveč predvsem gospodinje s cekarji, v katerih so bile - konzerve.

Kaj takega še nisem videl: trgovine z živili v strogem centru Moskve z ogromnimi izložbami - v njih pa okoli 100 konzerv (in to enakih), zloženih v kotu v obliki piramide, na sredini izložbe pa v obliki kocke. In to je bila naj- nazornejša slika sovjetske preskrbe in življenjskega standarda. Vse dobrine večje vrednosti (avtomobili, zemlja, stanovanja, potovanja) so se dobile po raznih (administrativnih, partijskih) seznamih znotraj podjetij, kar je bilo učinkovito (a neznosno) sredstvo nadzora vsakega posameznika - razen elit. Seveda je bil vedno še vzporeden črni trg, kjer se je dobilo vse (edina institu- cija, ki je učinkovito funkcionirala celo v socialističnih sistemih), vendar po nekajkrat višji ceni.

Kraj, kjer sem se vseh 14 dni, kolikor sem jih prebil v Moskvi, preži- vljal pozne popoldneve in večere, pa se imenuje Arbati. Gre za približno 1,5 km dolgo ulico v središču Moskve, ki so jo zasedali slikarji, portretisti, ka- rikaturisti, politični govorci, glasbeniki, demonstrantje, pa seveda tudi nekaj klatežev, tatičev, prosjakov se je tam nabralo. Spomnim se, da sem najbolj bolščal v skupino obritih mladcev, ki so neutrudno nabijali po bobnih in drugih tolkalih ter v transu prepevali slavnice Hare Krišni, ko sem v začet- ku sedemdesetih let prvič prišel v New York Ko sem skoraj 20 let kasneje, konec avgusta 1989. prišel na Arbate, pa je bila tam spet Hara Krišno iščeča in muzicirajoča skupina. Nekaj deset metrov niže se je utaboril jazz orkester (seveda v nekoliko skrčeni zasedbi), potem pa posamični kitaristi, kakšen flavtist, harmonikar. Vmes so slikarji portretirali za to vedno pripravljene Moskovčane, govorci so vneto tolkli čez sovjetski sistem, pri kakšnem kiosku ali lokalčku ob cesti si dobil celo kaj za pod zob. Tu si si res olajšal dušo, se prepustil zahodnjaškemu ritmu ali prisluhnil nekako grozečim ruskim pe- smim. Sem in tja si srečal tudi kakšnega miličnika v nekakšni gumijasti jakni

in dolgo gumijavko v rokah. Ko sem se mesec dni kasneje vrnil iz Pekinga, pa se je podoba Arbatov že korenito spremenila. Moskovskim oblastnikom je bila takšna »svobodnjaška« cona očitno trn v peti. Pod izgovorom, da to moti tamkajšnje stanovalce, so prepovedali vsakršno muziciranje na Arbatih, tudi demonstrantov z različnimi parolami in napisi skoraj ni bilo več. Bilo pa je ogromno policistov. V skupinah si jih srečeval skoraj vsakih nekaj metrov, občasno je pridrvela marica in si počasneje ali hitreje utirala pot po ulici, ki je sicer namenjena le pešcem.

Vendar tudi milica ni mogla zamašiti vseh razpok - glasbeniki so se pričeli zbirati v bližnjih podhodih ali pa so prišli na Arbate, odigrali nekaj pesmic in se hitro pobrali. Pojavili so se plakati za zbiranje podpisov proti uvedbi izrednega stanja na Arbatih. Sovjetska zveza je bila pred eksplozijo...

RUSIJA IN »SEVERNE BENETKE« – SANKT PETERSBURG

RUSKI SPOMINI IN MODROVANJE KAR TAKO

Frankfurtsko letališče ob 10. uri dopoldne. Sedeč ob majhni okrogli mizici ob stekleni steni, sem občudoval nekaj velikih, kvišku štrlečih repov letal Lufthansine flote, od katerih je tu in tam kakšno zapustilo pristan in se počasi oddaljilo na vzletno stezo. Okoli mene so večinoma posedali in govorili indijski potniki, kar je verjetno imelo opravka z izhodnimi vrati, kjer sem se za nekaj ur ustavil pred poletom v St. Petersburg, nekdanji Leningrad.

Skoraj 15 let nisem bil v Rusiji. Konec 80. let sem kolovratil po Moskvi, živel pri neki starejši gospe v središču, predaval na tedaj Sovjetski akademiji znanosti, kjer so mi pozneje tudi izdali knjižico v obliki nekakšnega povzetka moje doktorske naloge. Spomnim se, kako sem na nekem partijskem institutu govoril o koncu socializma in kako poslušalcem, tedaj aktivnim v sovjetskih partijskih strukturah, to seveda sploh ni šlo v račun.

Najbolj mi je ostala v spominu podoba moskovskih ulic. Na njih tedaj praktično ni bilo nikogar. Avtobusi, tovornjaki, nekaj partijskih črnih limuzin. Tudi v Pekingju, kamor sem se potem odpeljal s transibirsko železnico, ni bilo nič bolje. Le da so ulice tam preplavljale trume kolesarjev. Seveda sem si zapomnil predvsem mične Kitajke, ki so privzdigovale krilca, da so se jim videli robovi nogavic.

Kar lepa panorama, ni kaj! Tudi velika škoda, da je ni več!

Ravno včeraj sem po televiziji gledal posnetke sedanjih pekinških ulic. Prav nobene razlike v primerjavi z razvitimi zahodnimi velemesti.

Kako leto ali dve zatem sem bil spet v Moskvi s hčerko in nekdanjo soprogo. Križarjenje po široki Volgi ob odličnem ruskem šampanjcu, ki je stal nekaj tolarjev po steklenici, in izobilju precej manj okusne hrane sem si zapomnil predvsem po neizmernosti lepe reke; po njenih zanimivih bazenih z zapornicami, v katerih so vzdigovali ali spuščali našo ladjo mimo betonskih jezov; po čudovitih starinskih samostanih ob njenih bregovih, ki so bili kot preneseni iz nekih prejšnjih obdobij; po skupinah lepih ruskih deklet, ki so se sukale med turisti; po izpraznjenosti trgovin in restavracij, kjer so bili samo prodajalci in natakarji, pa nič blaga.

Zanimivo je omeniti, da reka Volga začne svojo pot skoraj kot potok, potem pa »nabere« vodno maso v nekaj jezerih. Za časa komunistične Sovjetske

zveze so jo povezovali predvsem z imenom Vladimira Iljiča Lenina, ustanovitelja nove sovjetske države. Rodil se je v Uljanovskem, kjer so imeli velik spominski park s strumno korakajočimi pionirji in pionirkami, kar se nam je zdelo groteskno pretiravanje. V ne preveč oddaljenem Kazanu, glavnemu mestu tatarske avtonomne republike je Lenin preživel svoja študentska leta in se izbrusil za revolucionarja. Tu sta živela tudi prav tako ali še bolj večna Lev Tolstoj in Maksim Gorki. Ob Volgi sta tudi mesti Togliatti in Volgograd, zadnje zaradi nemškega poraza velja za mesto preobrata v drugi svetovni vojni. Volgo je z Donom, reko pisatelja Mihajla Šolohovega, povezoval Leninov kanal.

Slike nekega obdobja in zgodovine, ki je ostala daleč zadaj.

»Treba bi bilo iti enkrat po Sibiriji. Tam je slik iz preteklosti prav gotovo še vedno v izobilju.«

Na poti po Sibiriji se spomnim vasic, pogreznjenih v blato, in neskončnosti sibirske ravnine.

»Tam življenje še vedno poteka po kolesnicah, ki so nastale desetletja ali celo stoletja nazaj. Morda bom s svojim prijateljem Zaharovim iz Sankt Petersburga res kdaj zakoračil po prostrani Sibiriji. Nikoli ne smeš reči nikoli,« sem sklenil razmišljanje o mojih preteklih ruskih oziroma tedaj še sovjetskih izkušnjah.

Za seboj sem imel zimski semester 2004/2005.

»Samo tri mesece dela po mojem čudovitem počitnikovanju v sončni Španiji se mi je zdelo tako prekleto dolgih. Cela večnost.«

Kljub temu da je bila tudi letošnja generacija »mojih« podiplomcev na Ameriških in Svetovnih študijah izjemna. Silno marljiva, strokovno zainteresirana, zabavna. Skupaj smo preživeli čudovit počitniško delovni teden v božičnem Bruslju, peli in plesali v kletni diskoteki našega ljubkega hotelčka ob bruseljski osrednji železniški postaji. In se spet silno veliko naučili na številnih predavanjih v bruseljskih evropskih institucijah.

»Pred menoj je en mesec počitnic. En teden v Sankt Petersburgu in trije tedni na sončni Kubi. Ej, življenje je lepo!«

Ali kot nam je ravno včeraj dejal nadškof Uran, ko smo ga obiskali v nizu pogovorov in srečanj, ki jih imamo vsako leto na Ameriških in Svetovnih študijah:

»Pri vrtnici se morate radostiti ob njenem prelestnem cvetu, ne pa se jeziti ob njenih trnih.«

Začetek popotniškega pisarjenja me je kar vzradostil.

»Deluje mi kot nekakšen predor v lepo prihodnost,« sem se zahahljal ob njegovem blagodejnem učinku.

»Pišem, torej sem,« verjetno kar velja zame. In dokler bom križaril po fakulteti, bom verjetno izdajal tudi potovalne knjige.

»Ta dva zapisa iz Sankt Petersburga in Kube naj bi zaokrožila močno razširjeno izdajo prve knjige Svet na dlani, v katero bom verjetno uvrstil tudi največjo množico fotografij s potovanj pred skoraj 20 leti in številnih iz teh nekaj zadnjih let po dokončanju knjig ZDA ter Avstralija, Nova Zelandija in Indonezija. Verjetno bo tudi najdebelejša, saj že leta 1994 ni bila prav tanka, zdaj pa sem dodal kar »zajeten kupček« novih držav. Tako bo tudi naslov prve knjige, ki sem ga kot naslov zbirke kar močno potrdil v kompletu sedmih knjig, bolj utemeljen.«

Morda bo potem naslov osme knjige Azija in Afrika. V naslednjih letih bom morda bolj lagodno križaril po teh dveh celinah.

»In če mi škrebļanje potovalnih podob godi kot komu drugemu govorjenje, vrtičkarstvo, zbiranje znamk ali morda celo kot joga ali psihoterapija, zakaj ne bi tudi sam nadaljeval s tem početjem?«

V življenju pač moraš biti tudi zaposlen. To je tako ali tako lahko tudi način življenja – delaš toliko, da sploh ne veš, da živiš. Verjetno to na dolgi rok ni najboljši življenjski slog, a nekaj je. Kopičenje dela, lahko kopičenje denarja, materialnih dobrin. Zadovoljstvo je v tem, da vidiš količinsko rast, napredek. Seveda pa ob tem verjetno zamujaš na kakem drugem področju.

»Življenja tako ali tako ni mogoče povsem doumeti. Seveda si lahko prepričan, da si ga, da si prav vse prav postoril in postavil na pravo mesto. Pa potem pride nesreča, bolezen, drugačno težko presenečenje. In se ti dobršen del zgradbe lahko hitro podre.«

Utemeljitev življenjske poti na verski podlagi ti verjetno lahko marsikaj olajša. Seveda marsikaj tudi odvzame in prikrajša. Morda »olajša starost in oteži mladost.« Morda.

Da, na Kubo bova spet »odplula« z mojim duhovnim prijateljem Dragom Ocvirkom, s katerim sva pred letom dni dodobra obšla Šrilanko, ki jo je tik pred božičem 2004 prizadejal val po močnem potresu na Javi. Povsem nepripravljene prebivalce Šrilanke, Tajske, celo Sudana je pobil v neverjetno velikem obsegu. Pravzaprav skoraj neverjetno. Televizija je povsod že poročala o močnem potresu, vsi bi verjetno lahko predvideli popotresni val, pa so povsod ostali na plažah in ob obali.

Drago mi je povedal, da je v internetu celo zasledil ruševine najinega hotela ob mestecu Kolutara, kjer je bilo veliko žrtev. Tudi številne vasi in mesta so bila na obali. Popotresni val tako ni uničil le življenja ljudi in njihovega premoženja, marveč tudi njihove možnosti za zaposlitev in zaslužek. Najbrž bo gradnja hotelov potekala vrsto let in tudi turisti se bodo le počasi vračali.

ZGODOVINSKI POGLED

Ozemlje okrog Finskega zaliva ter jezer Ladoga in Onega je bilo pred skoraj 800 leti prizorišče nenehnih spopadov med sprva Novgorodom in pozneje centralizirano rusko državo na eni strani ter drugimi sosednjimi skandinavske in baltskimi državami, zlasti Švedsko.

Vojvoda Aleksander Nevski, ki je vodil vojsko Novgoroda, je 1240 premagal Švede v bitki ob izlivu reke Izora v reko Neva.

1617 je bil ruski car Mihail Fjodorovič prisiljen s Švedsko skleniti mirovno pogodbo, ki je ozemlje okoli reke Izora prepustila sosedom in Rusija je s tem izgubila izhod na Baltsko morje.

V času vladanja Petra Velikega (1689–1725) pa se je Rusija spet začela pripravljati na spopad s Švedsko. Tako imenovana ruska severna vojna se je začela leta 1700 in je trajala 21 let. 1702 so ruske čete zasedle trdnjavo mesto Noteburg in s tem odprle dostop do reke Neve.

Pol leta zatem, maja 1703, je Peter Veliki ukazal na sredini današnjega Sankt Petersburga, na otočku Zajači, zgraditi trdnjavo, ki je imela sredi obzidja cerkev, imenovano po svetnikih Petru in Pavlu. 16. maja so nedaleč stran na desnem bregu reke Neve iz debelih lesenih brun postavili dvorec, imenovan »hiša Petra Velikega«, in ta dan štejejo za rojstni dan Sankt Petersburga.

Leto dni zatem so na otočku pred mestom v Finskem zalivu zgradili trdnjavo Kronstadt, ki je varovala mesto z morske strani.

Vse tri trdnjave – Noteburg (Peter Veliki jo je imenoval Schluesselburg – ključno mesto), trdnjava Petra in Pavla ter Kronstadt – so nekako zaokrožile in zamejile ozemlje bodočega ruskega glavnega mesta.

1712 so prestolnico iz Moskve res prenesli v Sankt Petersburg.

1714 je rusko ladjevje pod poveljstvom Petra Velikega v bitki pri rtu Gangurt izbojevalo odločilno zmago. Z njo je Rusija postala enakovreden partner drugim evropskim državam ter zmagovalka v dolgotrajni ruski severni vojni.

Peter Veliki je želel imeti natančno načrtovano mestno središče. Pod vodstvom italijanskega arhitekta Domenica Tresinija so zgradili poletno rezidenco Petra Velikega ter samostan Aleksandra Nevskega, kamor so tudi pozneje prenesli carjeve posmrtno ostanke iz mesta Vladimir.

Francoski arhitekt Jean Baptist Leblon pa je zarisal osnovne poteze Sankt Petersburga in zgradil številne palače, kot Kunstamera in palača Menšikov.

S smrtjo Petra Velikega 28. januarja 1725 pa je mesto doživelo nenaden zaton. Nasprotniki so namreč prestolnico spet prenesli nazaj v Moskvo in Sankt Petersburg je začel propadati in toniti v pozabo.

1730 je na ruski prestol sedla cesarica Ana, ki se je imela za naslednico zamisli Petra Velikega, in je prestolnico spet preselila v Sankt Petersburg. Za časa njenega vladanja (1730–1740) so mesto razdelili na pet delov s središčem na Admiralskem otoku. Dokončali so tudi tri glavne avenije, ki iz njega prebadajo središče Sankt Peterburga – njegov osrednji in najlepši Nevski prospekt, Voznesenski prospekt ter Medianski prospekt, ki je danes ulica Gorohovaja.

1741 je prestol nasledila cesarica Elizabeta. Ruski baročni slog, ki sta ga v Sankt Petersburgu začela arhitekt Leblon ter znameniti kipar Rastrelli, je v njenem obdobju (1741–1761) doživel poln razcvet, saj so tedaj postavili Zimski dvorec, samostan Smolni in cerkev Svetega Nikolaja.

Tudi cesarica Katarina II. (1762–1796) je nadaljevala politiko Petra Velikega na notranjem in zunanjem področju. Po številnih vojnah je Rusija osvojila Krim in severne obale Črnega morja, spet pridobila ruske predele na Poljskem. Njena odlična izobrazba in filozofske ideje so vplivale na nastanek novega, klasicističnega sloga, v katerem so zgradili Akademijo umetnosti (arhitekt Felten), Marmornato palačo (arhitekt Rinaldi), stari Eremitaž, palačo Taurida in palačo Jusupov, institut Smolni.

Tudi car Pavel I. (1796–1801) je nadaljeval s preurejanjem mestnega središča.

V letih 1797–1800 sta arhitekta Brenna in Bazenov zgradila palačo Mikajlovskega, ki je bila narejena kot štirioglato poslopje z atrijem na sredini in na vseh straneh obkrožena z rekami in kanali. Tako je bila videti bolj kot srednjeveški grad. Car Pavel I. je namreč živel v nenehnem strahu pred zaroto, zato je tudi njeno notranjost ukazal urediti kot nepregleden labirint soban, prehodov in nivojev. Leta 1800 se je z družino preselil v novo bivališče, vendar mu to ni prineslo velikega olajšanja, kaj šele dolgega življenja. Kaže, da je bila njegova preganjavica kar utemeljena – zarotniki so ga v obdobju nekaj mesecev po preselitvi tudi zares ubili in cesarska družina je spet romala nazaj v Zimski dvorec.

1801 je tako ruski prestol nasledil car Aleksander I. (1801–1825). Njegovo obdobje je še posebej zaznamoval Napoleonov napad na Rusijo 1812, ki je ogrozil tako Moskvo kot Sankt Petersburg.

Iz tega časa so številne legende in ena je povezana s postavitvijo spomenika Petru Velikemu in njegovi vlogi v vojni z Napoleonom.

Nekaj let pred napadom je k mestnim oblastem prišel kmet Semen Višnjakov iz vasi Lahta in dejal:

»Zraven moje vasi je velikanska skala, ki jo imenujemo Gromska skala. Pridite in jo vzemite. To bo pravi podstavek za spomenik carju Petru Velikemu, saj je on pogosto splezal nanjo in z njenega vrha opazoval morje.«

Oblasti so res poslale uradnike, ki so pregledali skalni balvan iz peščeno sivega kvarca. Težak je bil kar 1638 ton. Baltskim mornarjem pod poveljstvom

kapitana Mordvinova pa ga je s sistemom vrvi in vzvodov uspelo naložiti na ploščad, podloženo z bakrenimi krogli, in nato valiti do mesta. Podvig jim je vzel celi dve leti. Nato so nanj postavili mogočnega konjenika na vzpenjajočem se konju – ta spomenik Petru Velikemu se imenuje Bakreni jezdec. Stoji poleg senata v središču mesta.

Ko je Napoleon že skoraj oblegal Sankt Petersburg, so njegovi hrabri branilci med ljudmi razširili tole pripoved: »Ponoči se je slišal topot kopit Bakrenega jezdec, Petra Velikega, ki je stari stari oče našega cesarja Aleksandra I. Poiskal je svojega prapravnika in mu dejal: 'Zapomni si, dokler bom jaz stal na tej skali, mesta ne more nihče zavzeti.«

Po zgodovinski zmagi nad Napoleonom so v Sankt Petersburgu postavili obe stavbi parlamenta (senat in sinodo), štabno palačo s slavolokom zmage in ministrske palače in s tem zaokrožili dokončno (tudi današnjo) podobo znamenitega in najlepšega (seveda tudi največjega) trga v mestu. Nanj so leta 1834 postavili še steber Aleksandra I. kot obeležje zmage nad Napoleonom, na Izakovem trgu pa največjo rusko katedralo – Svetega Izaka (arhitekt Montferraud).

Smrt Aleksandra I. in prevzem oblasti carja Nikolaja I. (1825–1855) so zmotili dramatični politični dogodki.

14. decembra 1825, ko bi moral Nikolaj I. slavnostno zapriseči, je regiment stražarjev pod vodstvom zarotnikov odrekel pokorščino carju. Načrtovali so zavzetje Zimskega dvorca in trdnjave Petra in Pavla ter obkolitev senata. Senatorje bi tako prisilili, da bi sprejeli manifest za ruske državljane, s katerim bi razglasili konec avtokratične vladavine, uvedbo demokracije, odpravo tlačanstva in ustanovitev ustavodajne skupščine.

Upor so kruto zatrli, kljub temu pa je pomembno omeniti, da je bil to prvi upor vojske proti avtokratskemu režimu v Rusiji – pozneje so ga poimenovali decembrska vstaja.

V obdobju Nikolaja I. se je Rusija bojevala na vzhodnih mejah – proti Perziji in Turčiji. Prišlo je do hitrega razvoja industrije, kar je vplivalo tudi na hiter razvoj mesta. Postavili so številne industrijske stavbe, prazne površine v mestu pa so zasedle zasebne bivalne stavbe. Arhitekt Stakensneider je tedaj postavil palačo Marinski, palačo Nikolajeva, umetniško četrt Storona itd.

Naslednji car, Aleksander II. (1855–1881), je bil znan po svojih reformah ruske družbe. Opustil je tlačanstvo ter izvedel demokratične reforme na področju gospodarstva, politike, uprave in vojske. Ruski imperij je pridobil ozemlja v Osrednji Aziji, na Kavkazu in na Daljnem vzhodu.

Vendar je bil ta najbolj human in demokratičen ruski car ubit v bombnem napadu revolucionarjev 1881.